

המשטר בצבא*

א. מהות המשטר הצבאי

עליו את עצם ההצטרפות ואת משך השירות. חובר-תיו כבודות וכוללות, בין השאר, תפקידים המגבילים את חופשו האישי ולעתים גם את בטחונו האישי. כפוף הוא לסדר-יום מוגדר ומסוים, החל משעת ההשכמה וכלה בשעת כיבוי-האורות. חובה עליו ללבוש מדים מסויימים בצורה מסוימת, ולנהוג גינוני כבוד מוגדרים בממונים עליו. לעומת זאת מועטות זכויותיו, ואין תכליתן אלא לסייע בידו למלא את חובותיו ביעילות. זכויות אלו כוללות חופשה קצובה, שכר-שירות שהוא בחלקו דמי-כיס ובחלקו משמש לרכישת מצרכים הכרחיים לקיום הנקיון האישי וההופעה הצבאית — שהם חובה. ערבי-הוי תפקידם להקל עליו את מעמסת חובותיו בעזרת בידור, על מנת שיחזור אליהן ביתר רצון ומרץ.

לכל חברה, וצבא בכלל זה, "מסגרת" לחייה. תפקיד המסגרת הוא — להגדיר את חובותיו ואת זכויותיו של הפרט במסגרת אותה חברה. מסגרת זו קיימת בצורת תקנון במועדון, חוק במדינה, ופקודה בצבא.

בצבא קרויה "מסגרת" זו בשם משטר, ומכאן: המשטר בצבא הוא מערכת החוקים והפקודות המסודרת וההוי הקובעים את אורח-החיים בו. ובסיכום, מטרת המשטר בצבא היא — לאפשר לצבא את מילוי יעודו, ע"י:

א. חובות המוטלות על הפרט.
ב. זכויות הניתנות לכל פרט כדי להקל עליו להיות נכון למלא את חובותיו, וכדי לגלות יעילות בביצוען.

ב. המשטר ותוכן חיי הצבא

יעוד הצבא — לקיים את בטחון המדינה. הדבר גורר ביצוע תפקידים הכרחיים לקיומו של בטחון זה. ההכרח, החובה — אלה הם יסודות היחסים החברתיים בצבא. כל חייל כפוף — אם מתוך חובה שהטיל החוק על הצטרפות לשירות הצבאי, ואם מתוך התנדבות לשירות זה — למרות המדינה. עליו לעשות את ההכרחי לבטחונו, למן העמידה במשמר עד לסיור-

א. משטר, הגדרתו ומטרתו

אנשים מתחברים למטרות שונות: הם משתייכים למפלגות פוליטיות ולמפעלים כלכליים, מתאגדים לשם בידור וספורט בצותא, מתאספים כדי לקיים פעולות תרבות.

על אף השוני במטרתה של כל חברה וחברה — משותפת לכולן תכונה אחת, הן בתא החברתי הקטן ששמו משפחה, והן בחברה מסועפת ומורכבת ששמה מדינה: כדי להשיג את יעודו של הכלל — מוטלות חובות על הפרט; וכדי לספק את צרכי הפרט ולקיים את נכונותו למלא את חובותיו — מעניק הכלל זכויות לפרט.

אופי החברה, יעודה, וכן מידת הרצון-החופשי של הפרט בהצטרפו אליה — קובעים לא מעט את היחס שבין נטל-החובות המוטל על הפרט לבין מענק-הזכויות המוענק לו. יש וחברה מסוימת מטילה על הפרט חובות קלות-משקל בלבד, ומעניקה לו זכויות בידר-רבה, ויש חברה המטילה עליו חובות כבדים ומעניקה לו זכויות מעטות בלבד.

דוגמה לחברה מהסוג הראשון ישמש מועדון חברתי. חובותיו של הפרט מתבטאים בתשלום דמי-חבר, בשמירה על תקנון המועדון, ותו לא. לעומת זאת חופשי הוא לבקר במועדון בעת הנוחה לו, ליהנות מפעולות תרבות מאורגנות או ממשחקי חברה ויחיד, לשבת ולשוחח עם ידידיו, לעיין בעלונים ובכתבי-עת המובאים למועדון לפי דרישתו או דרישת חבריו. יעודה של חברה מעין מועדון הוא לאפשר לחבריה בידור ופעילות חברתית כרצוי להם. הם מצטרפים אליה מרצונם החופשי, והם הקובעים ב-פועל את אופיה וצביונה.

לעומת חברה זו מהוה החברה ששמה צבא דוגמה קוטבית. יעודה של חברה זו הוא לקיים את הבטחון בעתות רגיעה, ללחום בשדה-הקרב ולנצח את אויבי המדינה בעתות מלחמה. הפרט אינו נשאל לרצונו להצטרף לחברה זו — חוק מיוחד במדינה כופה

* החומר עובד לפי ראשי-פרקים המשמשים להרצאות בצה"ל, ודאי יביא עמו הדים מציבור הקוראים.

החייל. תפקיד זה נופל בחלקם של ההדרכה והחינוך. ההדרכה מלמדת את החייל איך להשתמש בכונה בכונות-הנשק, איך להחזיקו ואיך ללחוץ על ההדק. החינוך נוטע בו את אומץ-הלב הדרוש לכון את נשקו ולירות ממנו בהיותו נתון תחת אש האויב. בדומה לכך מאפשר המשטר למפקד להוציא את חייליו לאימוני שדה מפרכים ומחשלים. אולם לא המשטר, אלא שוב ההדרכה והחינוך, הם שיטעו בחייל אומץ-רוח וסבילות — תכונות חיוניות למילוי יעודו של הצבא בכללו.

ג. שגרה ויעוד

מן האמור לעיל מתבלט גם אופיו של המשטר הצבאי. בניגוד לטיבו של משטר בחברה אחרת, שאין תפקידו אלא לאפשר לאותה חברה לפעול לפי קו מסוים, אין המשטר הצבאי מסתפק במילוי צורכי היומיום. עליו לאפשר את ההתכוננות לצורכי ה"מחר" הקרבי. כך, למשל, תמצא את ההצדקה העיקרית ל"השכמה" הצבאית לא בצורכי היום-יום, אלא בצורך להרגיל חיילים להתנער במהירות משנתם ולהיות דרוכים ומוכנים בעת אזעקה.

סידור החפצים על מיטת החייל בא לטעת בו הרגל "לשלוט" בצידו בכל עת — חייל שמעירים אותו משנתו בבונקר שבמוצב ע"י אות אזעקה — צריך למצוא במהירות הבזק את נשקו, תחמושתו וצידו.

במשטר הצבא קיימים הרבה דברים שמנקודת הראות של צורכי היומיום הם מיותרים (למשל, השלישות הראשית ו"מערכות" יכולים לפעל גם בלי כיבוי אורות והשכמה...) אבל נחוצים להכשרתו ה"מלחמתית" של החייל.

בכל משטר חברתי מופיע הצורך לישב את הניגודים בין צורכי הכלל לצרכיו של הפרט. אולם בעית-יסוד אופינית למשטר הצבאי היא לגשר על פני הניגוד, לכאורה, המתהווה לעתים בין צורכי השגרה לצורכי הפעילות המשימתית. ניהול פעילות סדירה בגודל, בבסיס-ההדרכה או בסדנה, מחייב שגרה קבועה, לוח-זמנים מדוקדק ובלתי-משתנה. לעומת זאת שולט בטקטיקה הכלל: "אל שגרה!"

בשגרת היומיום חשובים גילויי סדר וסדירות — שבילים ישרים ומסומנים, שורות אוהלים סימטריות, תגהוצת, הופעה מצוחצחת, השדה, לעומת זאת, תובע שבירת קוים, התרחקות מסימטריה, טשטוש דמות הפרט והמתקן והבלעתם בנוף.

וואנשים שנותנים בידם נשק, כלי-משחת לאבד חייהם של אחרים — שמים אותם בכבלי משמעת חמורה, מלבישים אותם מדים מיוחדים, ממנים עליהם מפקדים, מכניסים אותם למחנות מיוחדים או לקסר-קטין, מחייבים אותם לעמוד דום ולהצדיע בפני קצין, ומטילים עליהם תומרות רבות ושונות, וכל כך למה? כדי שהאנשים המזויינים שקוראים להם צבא לא יעשו בנשקם מה שלבם רוצה, אלא יהיו כסופים למשמעת חמורה שאין שום בן-אדם אחר כפוף לה".

(ד. בן-גוריון)

לטוח-ארוך, למן השכיבה במארב ועד לחימה על היעד.

ההכרח הבטחוני הזה מטיל על כל חייל לשאת נשק ולפעול בנשק — להרוג, מתוך סיכון ליהרג. מעת שגויס החייל, מותר לו דבר האסור לכל אזרח רגיל — להחזיק בנשק ולהשתמש בו שימוש קטלני נגד אדם אחר. כל חומרות המשטר הצבאי נובעות מעובדת-יסוד זאת.

ואמנם, כובד החובה המוטלת על החייל הוא כזה, שאין לחפש ולמצוא במשטר הצבא "איזון" בין חובות וזכויות. אין כל זכות מזכויות החייל שיהא בה פיצוי לחובה המוטלת עליו להקריב את חייו בעת הצורך. זכויות החייל — למן זכויותיו כאדם בפני החוק, ועד לזוטות חיי יום-יום, מטיב מזונו ועד לחופשתו — באות בראש ובעיקר כדי לטפח את נכונותו לעשות את המוטל עליו.

תוכן חיי הצבא, פעילותו שמטרתה להבטיח את מילוי יעודו, מורכב משני שטחי-פעולה עיקריים:

א. לחימה, או התכוננות ללחימה — על ידי ההדרכה והחינוך. ולגבי יחידה שאין משימתה לחימה בפועל הכונה לפעילותה המשימתית — הובלה, הספקה וכדומה.

ב. שגרה — פעולות שיש לבצען תמיד, ללא תלות בפעילות היחידה. בסעיף זה נכללים הזנת החייל, טיפול רפואי בו, אחזקת ציוד, וכדומה.

המשטר מאפשר למפקד להוליך את אנשיו לאי-מונים ולקרב ולקיים סדר-חיים גאות במחנה. זהו תפקידו של המשטר כמסגרת. אולם יש להדגיש כי אין המשטר אלא יוצר את המסגרת. לדוגמה, המשטר קובע אימתי ולאיהו צורך יש להשתמש בנשק. אולם אין המשטר יכול להבטיח את דיוק הקליעה של

אנה אפשר להגיע כאשר הפרדוקס בין שגרה ומשימה הופך לניגוד ממשי, מראה הר קריקטורה העמוקה של ביל מולדין, והכתובת שמתחתיה.

„ג'י, הוא צודק, כשאנחנו לא לוחמים, צריכים להתנהג כמו חיילים.“

הדרך היחידה לגשר על פני ניגוד זה ולהשיג שלמות במשטר הצבאי היא, לפיכך — לקיים זיקה ישירה והדוקה בין „משטר-השגה“ ומשטר-הלחימה. מפקדות-הקבע-לשגרה צריך להמשך קו ישיר אל פקודות-הקבע-לקרב. סידור החפצים על מיטת החייל מובן ומוצדק לאור הכוננות הנדרשת ממנו לזנק בעת אזהרה לעמדתו כשהוא חמוש ומצויד ללחימה. ההקפדה על הופעה נאה ועירנית של חייל בבגדי-שירות נקיים ומגוהצים מוצדקת במידה בה

„בעולם הצבאי של ימינו משתקף חזיון פרדוקסלי: בעוד שמשקל-מסורתו של צבא נוטה אל הסידור האחיד, אל ההופעה הנאה והסדירה, תובע אופי הלחמה כיום דוקא את הבלתי-סדיר ואת ההעלמה, ניגודה של ההופעה, משיכת-החבל, הנוצרת על-ידי ניגוד-רישות זה, עלולה להביא לידי פשרות חסרות תועלת בשטחים רבים של הפעילות הצבאית.“

(לידל-הארט)

נדרשת ממנו הקפדה שוה על אחזקת תלבושת-האימונים שלו, קסדתו וחגורו, על אורור מימיתו ועל הטבעת פרטיו האישיים על גבי דיסקיות-הזיהוי שלו. ערכו של מסדר כניסת המשמר במחנה הקבע מתבטא בכך שבשלביו באים לידי ביטוי סמלי כל אותם פרטי נוהל-קרב של יחידה הנכנסת ללחימה.

בסיכום: אם תקוים בתוך המשטר הזיקה הישירה בין משטר-השגרה למשטר-הלחימה, ההמשכיות הברורה ממשטר מחנה-הקבע למשטר-השדה, ואם יחוש החייל ויבין קשר זה — יסייע המשטר להכשיר כל חייל לבצע את משימותיו, ולהכין את כלל-הצבא לקראת מילוי יעודו.

אשיות המשטר הצבאי

מסיבות המלחמה בתימינו ואשיות המשטר

אילו תכונות חייב המשטר הצבאי לטפח בחייל-הפרט, כדי שיעמוד הלו כראוי במבחן מילוי חובותיו במלחמה בתימינו? — מה צריך להיות היחס הנפשי של החייל אל המוטל עליו בתוקף ההכרח הבטחוני? — התשובה לשאלות אלו נעוצה במסיבות המלחמה בתימינו, אשר אחדים מן הקוים האופייניים לה מודגשים להלן:

בידותו של שדה-הקרב — „החייל בקרב רואה סביבו רק חברים בודדים. אפילו מפקד-הכיתה אינו חולש תמיד בתצפיתו על כל טוראיו. את נשקו מתפעל הרובאי בשוחתו למעשה לא תחת עינו הפקוזה של מפקד-הכיתה המצוי בשוחה סמוכה“ — — — „שדה-הקרב הוא קר... לא המות הצפוי בקרב הוא תכונתו ממרטת-העצבים ביותר לגבי החייל-הרגלי שהקרב חדש לו... תכונתו האכזרית ביותר של השדה היא — היותו ריק... הוא טובל בדממה גדולה, הנדמית לו כמבשר-ירדע יותר ממטחי-אש מקריים שהוא שומ-עם“... (א.ל.א. חרש).

בתנאים אלה, האם די בציות לפקודות כדי להזניק את החייל קדימה בהתקפה, או להציבו על עמדו בהגנה?

ליצה — בחשיכה, נוכח קשוי השליטה והבקרה, לא ינוע החייל קדימה רק בלחץ „היד החזקה“ של מפקדו, כי אם בראש-וראשונה בכוח שליטתו הוא ברוחו, רצון-הלחימה שלו, תחושת כבודו-העצמי בין חבריו. רק אלה יסייעו לו להתגבר על פחדיו האנושיים.

חינוך — יותר מאי-פעם מותנית פעולת הלחימה בתימינו במכוונות ובמכשירים. כמעט בכל תפקיד הופך החייל ל„מכונאי“, החייב לאחזק את הכלי

בהכרה בענין שלמענו הם נלחמים, ובאמון שהם רוחשים למפקדם וליחידתם.

בהתגייס הטירון לצבא הוא פועל בעיקר מתוך צייתנות, והוא "עושה מה שאומרים לו". על טירונים רבים משפיע בעיקר פחד העונש. אולם על המשטר הצבאי לאפשר פיתוח של מידת אמון במפקדו וכי חבריו-ליחידה של אותו טירון, וכן בו עצמו, בכוחותיו ובכשרו. כן צריך המשטר לאפשר בו פיתוח של הבנה לצורכי הצבא ולנדרש ממנו אישית.

באופן זה תטופח נכונות החייל לעשות את ההכרחי. אמנם די בציות כדי לגייס חייל, אולם הכרחית משמעת כדי להפכו ללוחם. משמעת היא תכונת החייל העושה מתוך נכונות את המוטל עליו.

ב. רוח-ציות

משמעת נתבעת מכל פרט, ולגבי משמעת אחראי כל פרט רק למעשיו הוא. אולם אין פעולה צבאית מבוצעת על ידי החייל הפרט. פעולות צבאיות מבוצעות על ידי מספר יחידים המתלכדים לצוות, וכל צוות הוא חוליה בצוות גדול יותר. הבטחון בחברים-לצוות, הנכונות "להטות-שכם" כדי למלא את משימת הצוות, כל זה נובע מנטיעת גאווה בחייל על השתייכותו ליחידה ולעוצבה, בנטיעת הרגשה בו של התערות במשפחה הצבאית" שלו — הכיתה, המחלקה, ה-פלוגה, הגרוד והחטיבה.

טיפוח הרגשת ההישג הקיבוצי המשותף תוך-כדי ניהול תחרות בריאה, החדרת ערכי-מסורת המגבשים את "אופיה" של היחידה בעיני החייל-הפרט; הרחבת ההבנה-ההדדית בין יחידות העוצבה וביניהן לבין חילות משתפי-פעולה — כל אלה הכרחיים לפעולה מלוכדת ויעילה בתנאי לחימה הבנויה כולה על מאמץ משותף ומתואם של יחידות וחילות.

לפיכך אין די בצבא במשמעת, כשם שאין די בקבוצת-ספורט ביכולתו של שחקן "כוכב". דרושה רוח-ציות, שמשמעה הוא — שילוב מאמצי הפרט בתוך המאמץ הכללי של יחידתו לשם ביצוע המשימה המוטלת עליה.

הבה נהיה תלויים כולנו איש ברעהו —
פן נהיה כולנו תלויים איש לצד רעהו.

(סימרת לוחמים במלחמת העצמאות של ארה"ב)

חייל-הרגלים זקוק לאמונה ביעודו, לרוח-ציות מפותחת, לרעות ולעזרה הדדית.

(רב-אלוף מ. מקלף).

שבידיו ולתפעל אותו נכונה. טנק עלול להעצר בהסתערות הן מחמת תקלה מכנית, והן מחמת "קצר" בעצבי הטנקיסט. מכונית המובילה את מטען חובלת הדרך הלוחם עלולה שלא להגיע לתעודתה הן מחמת מוקש, והן בגלל פחדו של הנהג. רק אלחוטאי, מקלען וחבלן שיעשו במלוא הכרתם כמיטב יכולתם כדי להתגבר על תקלות מכניות, גם כשאין מפקדם נוכח במקום — יאפשרו לצבא לעשות את ההכרחי לנצחון. מכל האמור לעיל נובע, כי החייל נדרש בימינו לבצע פעולה טכנית קרה ומדויקת למרות סערת רוחו שנתעוררה בשל סערת קרב, ולנוכח סכנת-מות בה הוא נתון.

דבר זה צריך החייל לעשות כשהוא נתון למידת-פיקוח קטנה, או ללא פיקוח כלל. לפיכך צריך המשטר הצבאי לפתוח-פתח לטיפוחן של תכונות-רוח, אשר בכוחן לחשל את החייל לקראת מילוי חובותיו לאור מסיבות המלחמה בת-ימינו. כל סעיפי המשטר יבחנו לאור השאלה: — האם תורמים הם לטיפוח הגישה הנפשית הנכונה של החייל לחובתו הצבאית? תכונות אלה, אשר הן המשטר, מנותחות בפסקאות הבאות.

א. משמעת

הצבא קיים למען ההכרחי. כדי להשיג שכל חייל יעשה את ההכרחי — גם בניגוד לרצונו הוא ומתוך סיכון חייו — יש להרגילו, לחנכו, ולנטוע בו היענות לביצוע כל פקודה הניתנת לו.

טיבה של היענות זו הנו, במסיבות קרביות ושגרתיות רבות בחיי הצבא, מידי התגובה צריכה להיות אבטומטית, ללא הרהור, בבחינת "רפלכס מותנה". מהפעלת מנועי אנית-מלחמה ועד להפעלת מכשיר-קשר, מתפעול מקלע שנעצר ועד לתגובתו הראשונה של הרובאי הנמצא לראשונה תחת אש יעילה. ה"תרגולת" על כל גילוייה מושתתת על ציות ללא הרהור, אותו ציות המוצא את ביטויו החיצוני המובקק בתרגול-הסדר.

אולם כבר ראינו כי אין הצבא יכול להשתית את היענות להכרחי על ציות בלבד, שכן בציות יש משבירת רצון החייל על ידי כפיה, או מהתבטלות-עצמית של החייל בפני רצון מפקדו. והנה הלחימה בת-ימינו זקוקה לחייל שיפעיל את מלוא כוח-רצונו — וביחוד במסיבות בהן אין החייל פועל תחת פיקוח ישיר של מפקדו. הנהג בדרך, הצלף בעמדת-מחבוא, הטנקיסט וטייס-הקרב, כולם פועלים בעילות וב-אורח-תכליתי רק אם נתגבשה בכל אחד מהם נכונות נפשית לעשות את המוטל עליהם. נכונות זאת מקורה

ג. יזמה והתנדבות, חלוציות

משמעת ורוח-הצות חשובים לניהול לחימה יעילה, אולם אינם משמשים כשלעצמם ערובה לנצחון. די לה למשמעת בעשית "המוטל עליך", ורוח-הצות תובעת עשית המלאכה בצותא. אולם ההכרחי בקרב הוא, לעתים קרובות, עשית דבר ש"מעל ומעבר לצו החובה". תכופות אין מצוי במקום מפקד שיאמר לחייל מה יעשה, ורק הבנתו, יזמתו וכוח-רצונו של החייל הם שיפתרו מצב קשה ליחידה כולה.

אין צבא חדיש שאינו זקוק לטייסים — אולם אין צבא שמצא דרך לחייה חיליים לטוס. אף כי הטיס הכרחי לניהול מלחמה, ממלאים רק מתנדבים תפקידים של טייסים. שלדו של הצבא הוא סגל משרתי-הקבע, אולם אין חוק שירות בטחון שיוכל לכפות על מישהו שירות-קבע, ככל היות שירות הקבע הכרחי לצבא — הריהו ענין להתנדבות.

אולם גילויי יזמה והתנדבות אינם יכולים להשאר נחלת יחידים-סגולה בצבא המבקש לחחום ביעילות ולנצח. טיפוחם הכרחי בכל יחידה. על הטוראי לדעת ליטול לידיו פיקוד על כיתה שעה שמפקד הכיתה נפצע. על המטולן הנגד-טנקי לגלות יזמה והתנדבות בעקבו אחרי טנק אויב מתקרב, לזחול בכיוון אליו ולהשמידו. סייר צריך לדעת לחזור עם בן-זוגו עמוק לתוך שטח אויב ולבצע משימת-סיור שם. הכרחי שמכונאי יפתח כוח-המצאה לשם הפעלת כלי-רכב שהתקלקל.

עצם תפעול כלי-הנשק בשדה-הקרב טומן בחובו גילוי של יזמה, יותר מאשר משמעת גרידא. הרי דברי הגנרל-בריגדיר מרשל בנדון: "פעולת היריה על האויב מתוך רצון — היא כשלעצמה דוגמה ליזמה נעלה בשדה-הקרב, אף כי מפקדים היו רגילים לראותה זמן רב כתוצאה טבעית של הדרכה טובה".

על המשטר הצבאי לטפח גילויי יזמה ועירנות, ביטוי עצמי, התעלות אנושית והתנדבות. סיסמאות נדרשות ממורשת העבר כמו "לעולם אל תסרב — לעולם אל תתנדב" — אין להן עוד מקום בצבא חדיש. רבה הסכנה בפקודות ותגובות מלמעלה היוצרות צוננין על יזמה יוצרת מלמטה (*). רק משטר צבאי בו מעודדים חייל להתבטא, להגיב, להשמיע

(*) בשנת 1881, כמעט ארבעים שנה לפני מלחמת העולם הראשונה שהכתירה את מכוונת-היריה כמלכת-שדה-הקרב, רכשה יחידה מרגימנט "מתנדבי-לונדון" שתי מכוונות-יריה בנות הנדמים הראשונים — לצורך ניסוי ותרגול. על מעשה זה של יזמה בכונה זכו לניופה הרשמית האופינית: נא דוח מדוע הנכם מחזיקים בכלי-נשק בלתי-מאושרים, שהנם בלתי-מתאימים ל"חלוטין לשימוש חיל-הרגלים. (ד"ר-הארט)

«אין סתירה בין משמעת ויזמה, אלא הן משלימות זו את זו... עם הקמת המדינה יצרנו מכשירים וכלים חדשים לביצוע חזון גאולתנו — אולם לכלים ולמכשירים אלה יהיה ערך רק אם נדע לקיים ולהאריך את ההתנדבות החלוצית שהיתה נשמת ההגנה».

(ד. ברגוריו)

דעתו ולשאת באחריות — יוכל לטפח את פירות היזמה וההתנדבות ולהבשילן, לטפח בחייל את הרצון לבצע דברים שהם יותר מחובתו ומעבר לה.

מן הראוי להזכיר כאן, שהמילה "חלוציות", שעבד רה כבר גלגולית-תוכן רבים במציאות הישראלית, מגלמת במובנה התנ"כי הקדום דוקא את תכונת היזמה וההתנדבות הצבאית של אלה המוכנים לעשות יותר מן הנדרש מהם, אלה הדורשים מעצמם (החלצו מכם אנשים" — במדבר ל"א; ו"נחנו נעבור חלוצים" — במדבר ל"ב).

רק בהתוסף החלוציות הצבאית על תכונות ה"משמעת ורוח-הצות" — תושג הגישה הנכונה של החייל לחובותיו, ותושג מטרת המשטר הצבאי.

שילוב הערכים — והמורל הצבאי

אמנות המנהיגות הצבאית מתבטאת במציאת ה"תשלובת הנכונה בין כל הערכים הללו. כי בחיי יומיום עלולה לחול התנגשות בין התביעה למשמעת — המחייבת השלמה ללא-תנאי עם ביצוע פקודות שהן פרי מחשבתו של אדם אחר, ובין החינוך לגילוי יזמה — שהיא פרי המחשבה העצמית. כמו כן קשורים גילויים של יזמה בפיתוח הגישה העצמאית, האינדיבידואליסטית, בעוד שרוח-הצות תובעת לא אחת ויתור לטובת הזולת, הקרבה למען חבר, פשרה בתכנון מבצעי.

שכבת היסוד לתשלובת זאת היא המשמעת — וזהו גם היסוד הראשון בו יתקל הטירון בצעדי הראשונים בצבא. על בסיס של משמעת מתוך נכונות תפוחה בהדרגה רוח-הצות, ועליה יושתת פיתוח היזמה וההתנדבות. לעתים יתקל המפקד במצב בו יהיה חייב להחליט מה קודם למה? משמעת או רוח-צות, משמעת — או יזמה? — כמובן ישאף למנוע התנגשויות מעין אלה, אבל כאשר הענין עומד למבחן, קיימת רק תשובה אחת: משמעת תחילה! אין בצבא מקום לרוח צות ולהתנדבות "על חשבון המשמעת" — רב המקום לרוח-צות ולגילוי התנדבות המיוסדים על יסוד המשמעת.

התשלובת הנאמנה של משמעת, רוח-צות, יומה והתנדבות תבטא בסופו של דבר בשאיפתו של החייל לעשות במלוא יכולתו את הגדרש לנצחון ב-מלחמה, וכאן יגיע להתעלות אל שיא עצמתו הרוחנית של האדם: חירות הנפש.

דומה כי שאיפה נלהבת זאת „לעשות את חובתך“ היא עיקר תכנו של המורל הצבאי.

אמנם מושפע המורל של היחידה מגורמים רבים: א. יש בה מן הבטחון העצמי הנובע מהדרכה יסודית ומנסיון קרבי.

ב. יש בה מן הבטחון בנשק ובציוד שבידי החייל — אבל עליונות או נחיתות על האויב באיכות או כמות הנשק היא ענין אפסנאי.

ג. לא במעט יושפע המורל מיחסי הכחות הכמותיים בין צבאות יריבים*.)

אולם כאשר שתי יחידות מצויות בתנאי-לחימה שונים מכל הבחינות הגל, ובכל זאת יחידה א' עולה על יחידה ב' בעצמת שאיפת-הלחימה שלה — הרי תהיה זאת תוצאה של מורל צבאי, המושגת על התשלובת הנכונה של ערכי המשמעת, רוח הצות, היוזמה וההתנדבות. אכן, המשטר הצבאי צריך לראות

תנו לי אנשים היודעים על מה הם נלחמים, האוהבים את אשר הנם יודעים.

(אוליבר קרמוזל)

האדם עודנו כלי-הנשק הראשון במלחמה... המורל של החייל הוא הגורם החשוב ביותר בפני עצמו במלחמה.

(פילד-מרשל מונטגומרי)

חוקי משמעת ברורים, המסתייעים באמצעי פיקוח ועונש מחד-גיסא, ובחינוך למשמעת מתוך הדגשת פיתוח ההכרה ותחושת ההתנדבות מאידך-גיסא, יהיה בהם כדי לעצב מש-מעת שכוחה יהיה יפה החל ממניעת חיילים מ-„לסחוב“ תפוזים לא להם ועד לנכונות לחירות-נפש, שהוא הדבר היקר ביותר הנדרש מחייל.

(אלוף י. אלון)

כתכליתו את טיפוח שאיפת החייל, והיחידה, לעשות את חובתם, שהיא עיקרו של המורל הצבאי.

ב. דפוסי המשטר בצה"ל

השפעתם על חיי השגרה של צבא. משטר חמור יותר יוטל על צבא שטיב כוח-האדם המשרת בתוכו ירוד, שהתגייסותו לצבא זה באה עקב כפייה, מאשר על צבא שטיב אנשיו מעולה ושמידת נכונותם לשרת בו גדולה. הקפדה גדולה יותר על „חזות“ החייל תקוים בצבא סדיר, העומד תקופה ארוכה כשהוא חמוש אך בטל מלחימה, מאשר בצבא מילואים המתגייס לשירות צבאי עם התעורר סכנת-מלחמה בעין, והחייב ל-התכונן לחימה במשך תקופה קצרה בלבד. זכויות החייל מבחינת בידור תגדלנה ביחס ישר לממדי המשאבים העומדים לרשות המדינה לה שייך צבאו. מצב פוליטי רגוע מחייב פחות כוונות, ומאפשר לכן חופשות ארוכות יותר אף לאנשי צבא סדיר-עומד. מסורת מושרשת עשויה לנטוע במשטר הצבאי הרגשת גאווה והתעלות, וכן גינוני הופעה וטקס, ההופכים עם חלוף הזמן לערכים כמעט-מקודשים. להלן ינותחו הגורמים העיקריים המשפיעים על דפוסי המשטר בצה"ל.

אמרנו לעיל כי יעודו של צבא בכל מדינה ומדינה אחד הוא — ללחום בשדה-הקרב ולנצח את האויב. משטרו של צבא צריך להכינו לקראת יעוד זה. אולם שלבי-הביניים המוליכים לקראת היעוד הזה הנם שונים, ואופים מושפע ממספר גורמים מהותיים לאותו צבא, וכן לאותה מדינה המקיימת אותו. בין גורמים אלה יש למנות את טיב כוח-האדם ממנו מורכב הצבא, את מידת ההתנדבות שבהתגייסות לצבא זה, את ממדי המשאבים העומדים לרשות המדינה, את מצבה הפוליטי של המדינה בתוך חקר-האומות את אופי משטרה הפנימי, וכן את מידת השתרשותה של המסורת בחייה ובחיי הצבא המשרת אותה.

אחד משלבי-הביניים של משטר צבאי, אחד ה-בולטים והחשובים שבהם, הוא משטר השגרה. מן ההכרח הוא שהגורמים הנזכרים לעיל ישפיעו את

* והמורל של החייל היחיד יושפע מגורמים רבים ושונים נוספים — כמו מוון טעים ומזין, כושר גופני מטופח, מכתב מעודד מן הבים.

הגורם האזרחי-מדיני

ההחלטה שקבעה את המסקנה היסודית ביותר לגבי המשטר בצה"ל היתה — ההחלטה המדינית שקיבלוה אזרחים נציגי-העם: ההחלטה על שירות-החובה. מספר החיילים בישראל, קשריהם לציבור בכללותו, גילם ותנאי-שירותם — כולם נובעים מהחלטה זו.

במונח „שירות-חובה“ נכללים הן שירותם הסדיר של הנער והנערה, והן שירותם של יוצאי-צבא ואחרים במילואים.

ממדיי המספריים של צה"ל, היקפו הנרחב בקרב האוכלוסיה לכל רבדיה ולכל שכבות הגילים שבה, מטשטשים את התחומים שבין הציבור האזרחי והצבא, ומעצבים את משטרו של צה"ל כך שימנע בעד התהוות „כיתותיות“ צבאית וטיפוח מעמד-צבאי נבדל. להיפך — צה"ל צריך להתאים את משטרו לכך שהעם כולו, למעשה, כולל ותיקיי-שוב ועולים-חדשים יוכל למצוא בו את מקומו ולהסתגל לשירות בתוכו על-נקלה, החל מהגיע תור השנתון הצעיר לשרת בו שירות-חובה-סדיר ועד לגיל הפרישה מ-שירות-המילואים.

חובת שירות זו, שהטיל העם על בניו, מוצאת לה את ביטויה במשטר צה"ל בצורה הבאה:

קבלת מרות המדינה היא צעדו הראשון של הטירון בבואו להצטרף לשורות הצבא. דבר זה נעשה באמצעות השבועה שכל מתגייס לצה"ל חייב להביעה במופיו.

תהליך השבעת הטירון המתגייס לצה"ל קודם להטלת החובה עליו, חובה זו מתבטאת בנשיאת נשק, והיא כוללת גם זכות: על החייל מוטלת מעתה החובה, וכן מוענקת לו הזכות, להרוג את אויבי המדינה כדי להגן עליה.

השבועה האחת שנשבע כל חייל, וחובות-היסוד אשר כל חייל חייב בהן, גוררות אחריהן את כלליותו של הצבא ואת השוויון ההתחלי בתוכו. חוק-שירות-הבטחון וחוק-השיפוט-הצבאי חלים על הכל. כל החיילים שוים בזכותם להתמנות לתפקידים ולהבחר לשמש כמפקדים.

שרשרת-הפיקוד בצבא שואבת את סמכויותיה לפקד ממקור הסמכות העליונה של העם. כפיפותו של החייל למרות המדינה מתבטאת בכפיפותו למפקדו, אולם סמכותם של מפקדיו מוגבלת בתחום מוגדר, שממנו אסור להם לחרוג. אסור למפקד לנהוג

גם בצבא יש חייל שהוא אמיץ ומוכשר יותר, ויש שהוא אמיץ ומוכשר פחות, אך כולם מוצבים באותם התנאים, מקבלים אותו האימון ואותו הציוד ועומדים לרשות אותו הפיקוד.

בצבא מעניקים למפקד סמכויות עצומות: כל מי שכפוף לו חייב להשמע לו ללא ערעור והרהור, והוא רשאי אפילו לשלוח אנשים למות — בלי זה אין צבא. אבל כל זה מקבל המפקד ממקור הסמכות הממלכתית, ורק בתוך התחומים שהם מוגדרים על ידי רשות העם. (ה. ברגוריוו)

שררה בפיקודיו הנתונים למרותו — ולחייל שמורה הזכות להגן על עצמו מפני מפקד המנסה לפגוע בו או בזכויותיו.

כוח-האדם

כוח האדם בשירות-סדיר הוא למעשה כל דור הצעירים והצעירות שבמדינה. מפקדי הכיתות והמחלקות הם בני גילם של הטוראים — או שהם קשישים מהם במספר חודשים בלבד. במרבית היחידות משר-תות חיילות ליד חיילים. מכאן שעל המשטר הצבאי בצה"ל להתאים עצמו לתכונותיהם האופיניות של בני-הנעורים. הצבא הסדיר מהנה למעשה מעין „חברת-נוער“ ממלכתית, נושאת מדים ואוחזת בנשק. הנעורים הם מקור כוח וגבורה, ועל המפקד לדעת להצית בפיקודיו את שלהבת ההתלהבות למילוי חו-בתם — על-ידי הנהגה נוסכת-השראה.

כוח-האדם במילואים, עיקרו ורובו של צה"ל מעמיד בפני המשטר הצבאי את ההכרח להשלים עם המידה המכסימלית של חירות אזרחית. אין חייל מילואים כפוף לחוק-השיפוט אלא בהיותו בשירות מילואים פעיל. אין איסור על חייל-המילואים לנהל

בצבא צעיר עשוי מתן-השראה להיות חשוב מנויפה ותוכחה

(גיורג'ו ושינגסווי)

כחצים ביד גיבור — כן בני-הנעורים.

(תהלים)

פעילות ציבורית ופוליטית מחוץ לתקופת שירות פעיל זה.

מבנה צה"ל

במסגרת צה"ל קיימים גופים, הפועלים בצמידות ובקשר הדוק עם גופים אזרחיים: למשל, הנח"ל וההגנה המרחבית. גופים צבאיים אלה מהווים יצירה מקורית, ובמידת-מה יחידה במינה, שמקורה בצורכי המדינה האורגניים. השפעתה של יצירה זו על המש"טר בצה"ל מתבטאת בהריסת מחיצות "מיליטריסטיות" ובטיפוח אחרת-מגן בין החיילים ושותפיהם האזרחיים במערכת-הבטחון. העובדה שבישראל אין הצבא מהווה את הזרוע הבטחונית היחידה וכי גורמים כלכליים-משקיים, ובעיקר ההתישבות, שותפים לעול הבטחוני היומיומי — מציגה את המשטר הצבאי בפני הצורך להכיר ב"אזרחיים" שאינם בהתאם לצרכיו הוא כשלעצמו.

תנאים פוליטיים וניאוגרפיים

האפשרות התמידית של "התלקחויות" ושל מעבר מידי מְרָגֵעָה ללחימה מציגה בפני צה"ל תביעה למידה גבוהה של כוונות רגיעה, וכן ליכולת מעבר מהיר של יחידות, מתקנים ומפקדות משגרת-רגיעה לפעולה במציעת. לפיכך על צה"ל להמנע ככל האפשר מכל שוני במשטר-הרגיעה לעומת משטר-הלחימה. על משטר-הרגיעה לחפוף את משטר-הלחימה ברוב פרטי.

שאיפת העמים היא, בדרך כלל, לקיים את בסיסי הצבא בתוך "מרחבים צבאיים" — הנבחרים בעיקר בגלל נוחות השטח לאימון ולתמרון. במרחבים כאלה ניתן גם לקיים משטר-מחנה לגבי יחידות הצבא החונות בו. לא כן הדבר במדינת ישראל, החייבת להחזיק יחידות בפיוור על פני הארץ כולה, ולעתים אף בקרבה יתרה לערים הגדולות. דבר זה גורם בהכרח לטשטוש-תחומים בין "במחנה" ו"מחוץ ל-מחנה", ומהווה גורם המכביד על טיפוח ערכים צבאיים והמחייב מאמץ-פיקוח ניכר על חיילים שמחוץ למחנותיהם.

עם זאת שוהות יחידות-השדה של צה"ל זמן ממושך, בתנאי שדה, אשר, למרות שאינם תנאי-לחימה, הריהם שונים מתנאי-החיים בתוך מחנות-הקבע. כל דפוסי המשטר הצבאי חייבים, איפוא, בהתאמה גמישה לצורכי טיפוח היחידה בתנאי שדה.

משאבים

האמצעים התקציביים שבידי צה"ל מצומצמים ביותר, בגלל המאמץ הכלכלי המוטל על המדינה,

ובגלל אי-יכולתה להקציב לכווחת-הבטחון הגדולים-חסית שבה סכומים שיחפפו את מלוא צורכיהם.

מסיבה זו ניתנת קדימה מובנת-מאליה לצרכים מלחמתיים ישירים, כתוצאה מכך הכרחי לנתר על דברים רבים, שערכם רב לביסוסו של המשטר הצבאי, החל מהידור בתלבושת המעלה את ערכו של חייל בעיני עצמו ובעיני הציבור, בדמי-כיס שיוסיפו לבידורו ולשעשועיו של החייל, וכלה בצביעת צריפי-המגורים לעתים תכופות ולהקמת ארונות ואצטבאות לחפצים בתוכם. המשטר חייב איפוא לנהוג "צנע" חמור בדברים רבים אשר להם חלק לא-קטן בסיוע למשטר בצבאות אחרים.

מסורת והוי

ערכה של המסורת למשטר הצבא נעוץ בכך, שהיא מציגה בפני החייל את עלילות-המופת של קודמיו בעבר, מגבירה את הנכונות שביסוד המש"מעת, מטפחת את גאנות החייל על יחידתו וצבאו, ומעוררת שאיפת התעלות — המולידה גילויי יומה והתנדבות. היא גם מטפחת בחייל את רוח-הצוות, בנטעה בו את האמונה כי הנה משתייך הוא לחברה, ל"משפחה", אשר זכות, היא וכבוד הוא להשתייך אליה. מטבע הדברים הוא שבצבא צעיר, כגון צה"ל, אין המסורת מקיפה עדיין שטחים רבים בחייו. אולם ניצני התהוותה בצה"ל ניכרים כבר בגילויים שונים: שמות חטיבות ועלילות-קרב שלהן, ימי-זכרון וסמלי-יחידה.

בהתאם לנהוג בשאר צבאות-העולם, זורמת גם מסורת צה"ל בהתהוותה בשני אפיקים עיקריים, לפי תוכנה ואופיה: המסורת הצומחת בעוצבה, והמסורת שמקורה בחיל.

המסורת העוצבתית מטפחת את הערכים שצמחו מתוך העבר המשותף לעוצבה כולה, וליחידות מכל החילות שנמנו ושעודן נמנות עליה. לפיכך היא מושתתת גם המסורת ביחידה על ערכי-קרב, סמלים וזכרונות הקשורים במעללי-קרב, בדומה לה, מושתתת גם המסורת ביחידה על ערכי-קרב.

המסורת החילית, לעומתה, מטפחת ערכים-מת-זקים בחייל את זיקתו לתפקידו החילי, ולאודוקא בתוך עוצבה מסוימת. "הכומתה השחורה" היא נחלת כל התותחנים והשריונאים, יום-חילי-חימוש הוא יומם של כל אנשי חילי-החימוש: המסורת החילית מטפחת ערכים תקצועיים ביסודם, בין אם הם קרביים ובין אם הם אחרים.

טיפוח מכון ושיטתי של ערכים מסורתיים, ואפי-

לו הם צומחים מאליהם הוא ענין למפקדות, ועליהן לודא את הקביעות והרציפות החיוניות לצמיחתה.

בהוי ובנוהג מוצאים להם ביטוי היחסים החברתיים בתוך יחידה, בכל אותם תחומים שאין להגדירם בפקודות. קריאת חבר-לצות בשמו הפרטי היא תוצאת הני מסוים. הבעות השמחה והצער, גינוני החג וחי החולין — כל אלה משתקפים בהוי היומיומי של היחידה, במאורעותיה החגיגיים, בשמחותיה ובמסיבותיה.

הוי ונוהג גאותים בחיי יחידה באים לידי ביטוי בכל אותם תחומים שהם מעבר לסמכותה המחייבת של פקודה, כאשר האמון ההדדי ואחנת-הלוחמים מתגלים בטבעיותם ובכך נותנים ביטוי למוראל של היחידה. קשה לשיר לפי פקודה, אולם שירי-הלכת

„קולחים“ מאליהם ביחידה בריאת-הוי בשעת מסע. גם נימוסים, המושתתים על הערכה הודית הם פרי של הוי ונוהג גאותים. בין אלה נמנים הנוהג לבקר חיילים חולים ופצועים בבתי-חולים על ידי מפקדיהם וחבריהם-ליחידה; השתתפותו, הפעילה או הסבילה, של סגל-הפיקוד בכל פעילות, חברתית או ספורטיבית, של היחידה.

ברור כי ההוי של היום, משהיכה שורש בחיי היחידה, עתיד לשמש בסיס למסורת של המחר. כל תופעה חיובית של הוי ונוהג, שחשיבותה היא בת-קיימא בתודעתם ובהכרתם של חיילי היחידה כיום — עשויה להוסיף נדבך למסורת שהורישו ליחידה קודמיה. ויש לתת את הדעת על-כך. לענין זה, כלענינים רבים אחרים בחיי הצבא, יפה המימרה: „כזה ראה וקדש“.

הגורם המכריע הסופי בכל המאבקים, הקרבות והמלחמות הוא רחם-

המלחמתית של הכוחות היריבים. כלי-נשק טובים יותר, מזון טוב יותר, עליונות מספרית ישפיעו על הרוח המלחמתית, אולם בחשבון הסופי קובעת ההחלטה כשלעצמה לנצח, ותהא מלזבה על-ידי מי ומה שתהיה“.

פילד-מרשל לורד נינל